

EKONOMSKE POSLEDICE SRPSKO–KOSOVSKOG PITANJA

Kosovo, Srbija, Makedonija, Bosna i Hercegovina najslabije su razvijene zemlje u praktično čitavoj Evropi. Nije ni čudo – to je zakonita posledica velike političke nestabilnosti koje traje pune tri decenije. Osnov te nestabilnosti danas predstavljaju odnosi Srbije i Kosova. U jednom trenutku činilo se da su zavađene strane blizu sporazuma. A onda je čitava stvar vraćena takoreći na početak.

Danas su na stolu tri opcije za rešavanje odnosa između Beograda i Prištine: Neograničeno produžavanje *status quo* situacije; „puna normalizacija odnosa” nakon Briselskih pregovora pod okriljem Evropske unije i, kao treća varijanta, razmena teritorija, odnosno „promena unutrašnjih granica uspostavljenih u vreme bivše Jugoslavije”.

Sa stanovišta ekonomskih posledica – o kojima u ovom radu pre svega treba da bude reč – može se reći da se ove tri varijante svode na dve. Po jednoj, između Srbije i Kosova nema sporazuma, odnosno imamo tzv. zamrznuti konflikt, dok po drugoj varijanti Beograd i Priština sklapaju određeni sporazum bez obzira na to da li do njega dolazi uz korekciju „unutrašnjih” granica ili ne.

RESURSI: Mnogi su intervenciju međunarodnih snaga na Kosovu pre dve decenije objašnjavali upravo ekonomskim razlozima, to jest (navodnim) velikim prirodnim bogatstvima Kosova (i Metohije). Kakvo je, zbilja, to bogatstvo?

Prirodni resursi:

- Ugalj: 13–14 milijardi tona (10–12 na Kosovu i dve milijarde tona u Metohiji; vrednost procenjena na 400–500 milijardi dolara);
- Ruda olova i cinka: 46 miliona tona (5–6% metala u rudi, znatno ispod svetskog proseka);
- Ruda nikla: 18 miliona tona (1,3% metala u rudi);
- Ruda magnezita: 8 miliona tona;
- Boksit: 1,6 miliona tona;
- Voda: Značajne rezerve u planinskim masivima Mokre gore i Prokletija, izvori vrlo kvalitetne vode, kapaciteta 10 kubnih metara u sekundi;
- Geotermalna energija: ležišta tople vode (60–80 stepeni Celzijusovih), rezerve pet milijardi kubika, iskoristivo oko milijardu kubika (ekvivalentno četiri miliona tona tečnih goriva);
- Poljoprivredno zemljište: 585.000 hektara (0,28 ha po stanovniku; Srbija 0,56 ha po stanovniku).

Sve u svemu, Kosovo ne može da se pohvali nekim velikim prirodnim bogatstvima. Najznačajnije su rezerve uglja, ali reč je o niskokvalitetnom lignitu koji je upotrebljiv jedino za proizvodnju električne energije.

Pored prirodnih resursa, tu su i „veštački”. Prema podacima koje je svojevremeno iznelo Ministarstvo za Kosovo i Metohiju, preduzeća iz Srbije imaju – ili je tačnije reći imala su – u (nekadašnjoj) pokrajini 1.358 objekata. Samo imovina EPS-a procenjena je na oko tri milijarde evra. Što se tiče Železnica Srbije, knjigovodstvena vrednost njene imovine na Kosovu, računajući infrastrukturu i vozila, premašuje 200 miliona evra, dok je tržišna vrednost verovatno višestruko veća.

Prema trenutno raspoloživim podacima, na Kosovu je privatizovano više od 350 društvenih preduzeća, a prihod od privatizacije iznosio je 350 miliona evra.

U vlasništvu države Srbije, prema podacima istog (više nepostojećeg) Ministarstva, nalazi(lo) se i 24.500 hektara poljoprivrednog, šumskog i građevinskog zemljišta, službene zgrade površine veće od 1,4 miliona kvadratnih metara, više od 145.000 kvadratnih metara poslovnih i 25.000 kvadrata stambenih zgrada, 4.000 kvadrata objekata posebne namene i 750.000 kvadrata ostalih građevinskih objekata. Ukupna vrednost tog dela državne imovine bila je procenjena na 220 miliona evra.

A sveukupno, prema beogradskim medijima, ukupna vrednost srpske imovine na Kosovu procenjivana je na čak 200 milijardi evra. Sve ove podatke, međutim, treba uzeti sa velikom rezervom (jer je za vreme vanrednog stanja na Kosovu, početkom devedesetih, znatan broj kosovskih firmi jednostavno priključivan firmama iz centralne Srbije) i ovde su navedeni kao ilustracija, a ne kao činjenica.

KONTEKST: Pre nego što se pređe na izlaganje (i razlaganje) konkretnih posledica jednog ili drugog rešenja kosovskog čvora, treba nešto reći o (mogućem) širem, međunarodnom kontekstu u kojem bi se te posledice odvijale. Naime, kada je o sporazumu kao jednoj varijanti reč, moguće je da on, kakav god bude, ne sadrži izričito i formalno priznanje Kosova od strane Srbije. Štaviše, po izjavama i evropskih i srpskih zvaničnika, ta mogućnost se u ovom trenutku čini najrealnijom. Drugim rečima, Srbija se više ne bi protivila ulasku Kosova u Ujedinjene nacije i druge međunarodne organizacije (UNESCO, Interpol itd). U tom slučaju, međutim, iako često ističe da će „poštovati volju” Srbije, nije isključeno da bi Rusija, bez čijeg glasa u Savetu bezbednosti Kosovo ne može u OUN, mogla tome da se suprotstavi iz sopstvenih interesa. Odnosno, pošto njoj odgovara zamrznuti konflikt, mogla bi da postavi neke sopstvene uslove i traži ustupke za sebe, pre svega od Amerike, što bi čitavu stvar dodatno zakomplikovalo, možda i odložilo.

Kad je, pak, reč o „razgraničenju”, oko čega su makar načelno predsednici Vučić i Tači postigli (kakvu-takvu) saglasnost, umesto da kao (nešto nalik na) kompromis – recimo i po ugledu na Makedoniju i Grčku – stekne makar početne simpatije, ono je kod obe strane naišlo na snažno odbijanje i izazvalo dodatne podele. Konfuziju je sigurno pojačavala činjenica da nije baš bilo jasno šta razgraničenje podrazumeva. Tek kada je ta ideja (definitivno?) propala, Hašim Tači je uneo malo više svetla, natuknuvši da se radi o „minimalnoj korekciji granica”. Ipak, ostaje nejasno šta je to „minimalna korekcija”, jer ono što je za Srbe minimalno za Albance može biti maksimalno, tj. neprihvatljivo, i obrnuto. U nekim spekulacijama tim povodom računalo se da bi Srbija trebalo da dobije ceo sever Kosova, tj. od Severne Mitrovice naviše. Malo je verovatno da se to zaista uzimalo ozbiljno u razmatranje.

Ima indicija da je Vučić „ciljao” na Gazivode, dok je Tači s druge strane mislio na nekoliko potkopaoničkih sela, ili da se granica „vrati” na stanje pre nego što ju je, kažu, Petar Stambolić pomerio ka severu da bi navodno „poboljšao” strukturu stanovništva, tj. povećao „srpski korpus” u pokrajini za koju se tada činilo da će zanavek ostati „srpska”, tačnije u sastavu Srbije.

Ideja o razgraničenju naišla je, međutim, na žestok otpor, kako na Kosovu tako i u Srbiji. U Srbiji, pomalo paradoksalno, kako od onih koji se zalažu za priznavanje Kosova tako i od onih koji su za nepriznavanje po bilo koju cenu.

Tako se zapravo stiče utisak da bi bilo kakvo rešenje, odnosno sporazum (političkih predstavnika) dve (zavađene) strane, u jednoj ili drugoj sredini, a možda i u obe, naišao na više protivljenja nego odobravanja. Što znači da bi trebalo mnogo veštine, odlučnosti i hrabrosti da se ono „p(r)ogura”. Štaviše, da to neće biti ni moguće bez snažne, svesrdne i svestrane potpore međunarodne zajednice. Verovatno čak i njenog direktnog učešća u tom sporazum(evanj)u, praktično nekog novog Dejtona.

POSLEDICE: To ukazuje na širinu konteksta koji određuje ekonomske posledice. Naime, iako ne treba imati iluzija u pogledu značaja kosovskog čvora, iako je on sigurno pri kraju liste svetskih problema, on je ipak svetski problem. Od činjenice da se o njemu i dan-danas raspravlja u Savetu bezbednosti, za to ne treba bolje potvrde.

Fakat je takođe da se danas na Kosovu ne sukobljavaju samo Srbi i Albanci, nego i Rusi i Amerikanci. Amerika na Kosovu ima svoju bazu. A jedva stotinak kilometara dalje ima je, makar simbolično, i Rusija.

Taj kontekst dakle utiče i na širinu i dubinu ekonomskih konsekvenci jednog ili drugog rešenja. Jedna je ekonomska perspektiva ako na ovom malom prostoru Rusi i Amerikanci ukrštaju pesnice, a druga ako jedni drugima pruže ruku.

Dakle, imajući u vidu širi međunarodni kontekst u kojem se na početku navedene alternative realizuju, njihove ekonomske posledice mogle bi da budu sledeće:

Status quo, odnosno zamrznuti konflikt imao bi niz negativnih posledica, direktnih i indirektnih, kratkoročnih i dugoročnih. Pre svega za Srbiju, ali onda, u širem krugu, i za region.

1) Nema sumnje da će Kosovo zadržati takse na robu iz Srbije i Bosne i Hercegovine (tj. ako za kratko od njih odustane, kao što je početkom februara najavljivano, vratiće ih). Prema izjavama ljudi iz Privredne komore Srbije, otkako je embargo uveden, srpska privreda dnevno gubi oko milion evra. I to dok prekid trgovinskih tokova nije bio potpun. Srbija je godišnje na Kosovo izvozila robe za oko 450 miliona evra. U suprotnom smeru išlo je svega dvadesetak miliona evra.

Ekonomista Ivan Nikolić izračunao je, pak, da bi uvođenje taksu, ako ostanu na snazi godinu dana, bruto domaći proizvod Srbije smanjilo za 0,5–0,7 odsto. To je 1,5–2 milijarde evra. Drugi ekonomisti malo sumnjaju o ovu procenu, pojedini privrednici su govorili da bi za deo te robe mogla da se nađu nova tržišta, što znači da bi šteta

mogla da bude i manja. Neka bude i upola manja, to je oko milijardu evra, a to su i za zemlje znatno razvijenije od Srbije veliki novci.

2) Među kompanijama koje su pogođene kosovskim merama nalaze se i strane firme u Srbiji (*Henkel, Koka-Kola, Hemofarm* itd). One bi sigurno u svojim izveštajima navele i šta je uzrok slabijih poslovnih rezultata. To bi negativno uticalo na opšti privredni imidž Srbije, odnosno označilo bi Srbiju kao zemlju za povećanim poslovnim rizikom. To loše utiče, tj. smanjuje investicije.

3) S prethodnim povezano, povećan rizik zemlje znači skuplje kredite na međunarodnom finansijskom tržištu. To s jedne strane smanjuje mogućnost zaduživanja, a s druge smanjuje konkurentnost srpskih firmi na međunarodnom tržištu.

4) Zamrznuti konflikt bi povećao uticaj Rusije u Srbiji, kao i u celom regionu. To bi ojačalo nacionalizam i antievropske snage i u Srbiji i u regionu. *Gasprom* je, recimo, značajan finansijer HDZ-a u Hrvatskoj i Bosni, preko kog pokušava da preuzme fabriku aluminijuma u Mostaru. To bi donelo porast nedemokratskih i represivnih tendencija, što bi dovelo do iseljavanja domaćeg kapitala.

5) Druga strana te medalje je usporavanje evropskog puta Srbije, što bi takođe imalo negativne posledice po razvoj.

6) To bi moglo da se negativno odrazi i na poslovne aktivnosti Kine u Srbiji. Naime, za razliku od Rusije, Kini bi i odgovaralo da se Srbija u dogledno vreme nađe u Evropskoj uniji, jer bi tako na bolji način bile valorizovane njene investicije i projekti koje kreditira.

7) Kao posledicu nižih stopa privrednog rasta imali bismo i zaostajanje zemlje, naročito u odnosu na centralno-istočnu Evropu.

8) Nepovoljne ekonomske, političke i socijalne prilike dovele bi do nepovoljnih demografskih tokova, odnosno do još većeg iseljavanja stanovništva, naročito mlađih i obrazovanih ljudi. Što bi naravno imalo povratan negativan efekat na privredni rast.

9) Zamrznuti konflikt bi doveo u teži položaj i srpsko stanovništvo na Kosovu, koje bi počelo (još brže) da se iseljava tražeći perspektivu ili u Srbiji ili (verovatnije) još dalje u zapadnoj Evropi.

10) Konačno, takva Srbija, opterećena tenzijama, pritisnuta siromaštvom, okovana nacionalizmom, delovala bi destabilizirajuće na ceo zapadni Balkan, pa i nešto šire, što bi se naravno negativno odrazilo na razvoj celog regiona. Koliko bi tačno to bilo, teško je reći: recimo ulazak u NATO, u ovom trenutku sasvim izvestan, svakako će stabilizovati Makedoniju, ali s druge strane, kao što takođe ovih dana vidimo u Crnoj Gori, članstvo u Severnoj alijansi ne može zemlju spasti od svih unutrašnjih problema.

Ali, kako stvari stoje, nije nemoguće zamisliti neki neformalni „sanitarni kordon” oko onoga što je ostalo od „srpskih zemalja”.

S druge strane, sporazum, to jest neko rešenje koje bi bilo prihvaćeno – makar i uz proteste kakvih je bilo u Grčkoj (više) i Makedoniji (manje) nakon sporazuma o imenu ove druge – na obe strane, imao bi sledeće efekte:

1) Najpre, to je sigurno vraćanje trgovine u normalne uzuse, sa svim pozitivnim posledicama koje iz toga proističu.

2) Taj sporazum morao bi da zbilja bude sveobuhvatnog karaktera, što između ostalog znači i da bi njime bila rešena dva problema koja su proteklih meseci bila u fokusu javnosti. Prvi je početkom februara ponovo aktuelizovana sudbina Rudarsko-metalurško-hemijskog kombinata (skraćeno RMHK) Trepča, kako se ovaj socijalistički gigant, a danas obična ruina, svojevremeno zvao. Ovde ću, čisto ilustracije radi, notirati samo jedan problem koji možda i nije najveći. Rudarska okna jesu na teritoriji Kosova, ali je rudno telo na teritoriji Srbije. Slično je i kod drugog problema: hidroelektrane i jezera Gazivode. Naime, sama hidroelektrana i veći deo jezera jesu na teritoriji Kosova, ali reke dolaze sa teritorije Srbije. Trenutno hidroelektranom i jezerom upravljaju Srbi, električna energija i prihodi od nje idu Kosovu. Rešenje ovih problema, koje je tehnički relativno lako izvodljivo, Trepče kroz privatizaciju, a Gazivoda kroz precizan ekonomsko-tehnički sporazum, imalo bi višestruko povoljan uticaj na razvoj čitavog Kosova.

3) Sporazumno rešenje bi, s druge strane omogućilo Srbiji – kao i drugima, razume se – da investira u tzv. srpske enklave, što bi bio garant i razvoja i opstanka tamošnjeg stanovništva.

4) Evropska perspektiva Kosova i Srbije smanjila bi rizike i povećala strane investicije, naročito na Kosovo. Pored onih u metalurgiju olova, cinka i nikla, posebno u eksploataciju rudnika uglja, odnosno izgradnju termoelektrana koje bi mogle da reše problem snabdevanja električnom energijom celog regiona.

5) Konačno, privredno prosperitetna, stabilna i demokratska Srbija vukla bi kao motor ceo region. Takva Srbija poboljšava investicioni ambijent – kako za ulaganja lokalnog tako i regionalnog (infrastrukturnog) karaktera: gasovodi, putevi, pruge – što bi sve omogućilo znatno brži ekonomski razvoj ovog regiona.

Kakav bi bio brojčani izraz jedne i druge solucije nije lako izračunati. Tako nešto, pak, uradili su pre oko godinu dana stručnjaci iz Republičkog zavoda za statistiku na čelu sa Miladinom Kovačevićem.

Prema toj analizi (rogobatnog naziva: Ekonomski, demografski i socijalni efekti različitih scenarija normalizacije odnosa između Beograda i Prištine), zamrznuti konflikt donosi vrlo nepovoljne dugoročne demografske efekte. Broj stanovnika Srbije opao bi u toj varijanti sa 7,1 milion 2015. na nešto manje od četiri miliona 2060. godine. Sporazum, doduše, negativne demografske tendencije koje postoje već odavno, ne bi mogao da zaustavi, ali bi ih znatno ublažio, pa bi se broj stanovnika Srbije u 2060. godini smanjio na (svega) 5,6 miliona.

Kada je reč o ekonomskim posledicama, u prvom slučaju prosečna stopa rasta bruto domaćeg proizvoda do 2060. godine iznosila bi 1,3 odsto, dok bi sporazum omogućio gotovo trostruko veći rast – 3,2 odsto.

Najupečatljiviji je ipak verovatno pokazatelj visina BDP-a: sporazum donosi u 2030. BDP od oko 86 milijardi evra (što je više nego duplo iznad prošlogodišnjeg), dok bi u suprotnom BDP bio oko 66 milijardi evra.

Kad smo već kod dugoročnih perspektiva, zagovornici zamrznutog konflikta, čija je osnovna ideja da se sačekaju „bolja vremena”, kao svoj moto, otvoreno ili još češće prikriveno, ističu slogan „dogodine u Prizrenu”. Naravno kao repliku jevrejske parole „dogodine u Jerusalimu”. Analogije su u društvenim i istorijskim procesima i inače nefunkcionalne, a ova je posebno. Zašto?

Jevrejska ideja/politika/cilj imala je jaku ekonomsku pozadinu. U dvostrukom smislu. Prvo – Jevreji su kao nacija bili vlasnici velikog dela svetskog bogatstva. Neuporedivo većeg nego Srbi danas. Zahvaljujući tome mogli su mnogo više da utiču na politike najmoćnijih država sveta iako sami nisu imali državu.

Drugo – kao posledica – imali su jakog saveznika. Toliko jakog da se jači ne može zamisliti. Ameriku kada je bila na vrhuncu moći. Srbija za svoj cilj nema tog saveznika. Naprotiv. Njen saveznik – Rusija, nema ni približno tu moć. A nema ni interes. Tako da je igra na rusku kartu – unapred izgubljena igra.

Ekonomska analiza kosovske alternative jasno ukazuje šta koja od njih znači i za stanovnike Kosova i za stanovnike Srbije. Kao i za region. Ali, pitanje je koliko će to imati uticaja na glavne političke aktere. I devedesetih godina prošlog veka, u tadašnjoj Jugoslaviji, bilo je jasno kakve su ekonomske konsekvence pojedinih opcija, ali to ništa nije vredelo.

Mijat Lakićević